

Kapitel 12

LO, nyliberalism och framväxten av ett etnorasistiskt Sverige: Är en facklig antirasism möjlig?

Diana Mulinari
& Anders Neergaard

Inledning

Nästa kongress hoppas jag att förbundsstyrelsen ska kunna spegla sig i den [spegeln] och se mångfald. Om det inte lyckas så kan de vända spegeln och se sig själva i tre gångers förstoring.⁸⁶

I en artikel i *Dagens Arbete* redogörs för Ferenc Kovacs, en facklig förtroendevald med lång erfarenhet som i egenskap av ledamot i IF Metalls centrala valberedning köpte en spegel och gav den till förbundsstyrelsen med orden ”Se er i spegeln – mångfalden saknas”. Poängen som vi vill lyfta är att mångfalden bland Landsorganisationens (LO:s) och IF Metalls medlemmar lyser med sin frånvaro i den centrala representationen. När vi nu flyttar fokus till diskussionen om facklig kamp mot rasism ska den förstås i relation till vem som representerar arbetarna.

I början av november 2022 förlorade Transportarbetareförbundet den rättsliga striden. Det är olagligt att utesluta politiskt aktiva sverigedemokrater från fackligt medlemskap (Frisk 2022). En representant för Sverigedemokraterna (SD) i Umeå visar sig nöjd och lycklig i tv-rutan och hävdar att ingen ska uteslutas på grund av politisk tillhörighet; fackets roll är att representera arbetare, fortsätter SD-representanten (SVT 2022). Transports argument för uteslutning baserades på att SD inte accepterar deras grundläggande värdegrund om alla människors lika värde. Transport argumenterade också för att organisationsfriheten ger fack såväl som andra civilsamhällesorganisationer rätten att kunna välja vem som kan vara medlem.

Den här konflikten illustrerar en aspekt av de dilemman som svenska fackföreningar konfronteras med i dag, där mer än 20 procent av befolkningen röstade på SD 2022. Vad gäller LO:s medlemmar röstade 27 procent på SD 2022, en ökning från 24 procent 2018 (motsvarande siffror för

86 <https://da.se/2022/11/se-er-i-spegeln-mangfalden-saknas/>

de som identifierade sig som arbetare och röstade på SD var 29 procent 2022, resp. 24 procent 2018).⁸⁷ SD, som trots en normalisering, som tydligast uttryckts i Tidöavtalet,⁸⁸ från deras nazistiska och rasistiska rötter, ideologiskt och politiskt stundtals visar upp en explicit rasistisk (och protofascistisk enligt vissa) världsbild. I den bär migranter skulden till i stort sett alla Sveriges problem, med stöd av ett ”kulturmarxistiskt” etablissemang (Thorén 2015, s. 33, citerande Jonsson 2015). Samtidigt visar SD:s riksdagsvoting och samarbetet med traditionella högerpartier hur partiet alltmer lämnat en omsorgsrasistisk välfärds politik i handling, behållit etnorasismen (konstruktion av rasism genom en kombination av etnifiering och rasifiering) och anammat mer och mer (dock inte fullt ut) nyliberal ekonomisk politik (Mulinari & Neergaard 2022).

Den rättsliga striden belyser också en av många former för motstånd som LO:s och dess förbund har haft genom mer än trettio år av organiserade rasistiska framgångar, att konfrontera ett parti som av många uppfattas som ett hot mot demokratin.

Medlemsmässigt utgör fackföreningsrörelsen en av de starkaste organisationsformerna i Sverige. Till trots för ett rasifierat arbetsliv innebär det att fackföreningsrörelsen, och då speciellt fackföreningarna kopplade till LO, även är det organisationskomplex som flest personer med utländsk bakgrund är medlemmar i. Samtidigt som stödet för SD växer bland LO:s medlemmar växer också andelen medlemmar med utländsk bakgrund. Det sker parallellt inte bara med en rasifierad skiktning av klasstrukturen på den svenska arbetsmarknaden, utan samma process genomsyrar även den interna skiktningen av arbetarklassen, där kön och rasifiering är starkt korrelerade till lön och arbetsvillkor inom arbetaryrken (Neergaard 2021).

LO har historiskt varit en fackföreningsrörelse för att främja arbetarklassen, men där arbetaren ofta kommit att identifieras med den vita mannen. Kvinnliga och rasifierade arbetare har successivt, ofta som ett resultat av kamp, fått tillgång till en del av resultaten från den fackliga kampen (Mulinari & Neergaard 2004; Johansson 2008; Yalcin 2010). Transports försök att förhindra SD-aktivisters närvaro i facket speglar

87 Se Valu 2022 och 2018 (<https://www.gu.se/valforskningsprogrammet/pagaende-projekt/vallokalsundersokningar-svtvalu>).

88 <https://moderatorerna.se/app/uploads/2022/10/Tidoavtalet-Overenskommelse-for-Sverige.pdf>

det kontinuerliga, ibland framgångsrika och stundtals modiga arbetet som fackligt aktiva, en del kvinnor och/eller rasifierade, har gjort och gör för att bibehålla och utveckla en samhällskritisk ideologi och praktik för social rättvisa, där frågor om feminism och senare antirasism i viss mån kommit att synliggöras.

De flesta studier är överens om att det nyliberala skiftet har försvagat fackets roll kraftigt, och en allt starkare rasism hotar att ytterligare försvaga facket (Gumbrell-McCormick & Hyman 2018; Lehdorff m.fl. 2018). I denna kontext hävdar en rad forskare, med hjälp av begreppet nya sociala rörelser, att det är andra politiska subjekt som har förmåga att erbjuda nya samhälleliga visioner: nya tider, nya politiska subjekt. Fackföreningar som en samhällsförändrande kraft, hävdar dessa forskare, tillhör en svunnen tid (Standing 2011).

Det här kapitlet tar sin utgångspunkt i att fackets styrka och möjlighet att påverka samhällsutvecklingen inte kan avskrivas. Syftet är att utforska fackets möjligheter och begränsningar genom att analysera LO och LO-förbundens arbete mot rasism. Inspirerat av den svarta radikala traditionens konceptualisering av raskapitalism (Robinson 2000) och forskning som belyser kollektiva former för motstånd genom begreppet föreställd solidaritet, analyserar kapitlet hur frågor om rasism och antirasism lyfts fram och hanteras inom LO och dess medlemsförbund. Den övergripande frågan är om denna praktik kan förstås som facklig antirasism, det vill säga både som en del av kärnverksamheten och som en antirasistisk praktik.

Med hjälp av intervjuer och dokument analyseras förståelsen av rasism och hur arbetet mot rasism bedrivs på tre arenor för facklig kamp: på samhällsarenan, i partsrelationer med arbetsköparna samt inom arbetarkollektivet.

Tidigare forskning

Internationella och nationella fackföreningars politik i hela Europa uttrycker nu den breda, universella och inkluderande principen att alla arbetstagare ska behandlas lika, oavsett etnicitet, ras, religion eller nationalitet [...] Nästan överallt kritiserar fackföreningarna de främlingsfientliga högerextrema politiska partierna, som försöker

utnyttja den nationella majoriteten arbetstagares känsla av missnöje med en bredare förändringsprocess som de aldrig rådfrågas om och där de nästan alltid är offer på ett eller annat sätt. (Jefferys 2007, s. 2-3, översatt av författarna)

Citatet ovan speglar inte bara fackföreningsrörelsen utan även en betydande och dominerande del av fackföreningsforskning i västvärlden. I introduktionen till en antologi om europeiska fackföreningar i en tid av kriser noteras att framväxten av högernationalistiska och rasistiska partier blivit ett allt större problem för många fackföreningar (Lehndorff m.fl. 2018). Både forskning om fackföreningar och fackföreningarna själva är överens och tar utgångspunkt i två grundläggande utsagor: 1) rasism, ofta kodad till främlingsfientlighet och högerextrema partier, är ett resultat av nyliberalismens attack på arbetarklassen (förstådd som den vita manliga arbetarklassen) och 2) att bekämpa nyliberalism blir då det primära, och det sekundära att bekämpa effekterna (främlingsfientlighet och högerextrema partier) av nyliberalism (Jefferys 2015).

Spänningen mellan att bekämpa rasism och att hålla ihop arbetarkollektivet där rasism ställer arbetare mot arbetare uttrycker Gumbrell-McCormick och Hyman med följande ord: "[Fackföreningar] vill i de flesta fall föra en progressiv, antirasistisk politik men är också ovilliga att alieenera medlemmar och aktivister med mycket olika åsikter" (2018, s. 230).

Problemet med denna analys är att den förstår främlingsfientlighet och det högerextrema partiet som en effekt av nyliberalism och inte som en effekt av strukturell rasism. Det innebär att fackföreningsrörelsens långa historia av exkludering och underordning av rasifierade arbetare osynliggörs. Vidare medför det att rasism och därmed antirasism inte teoretiseras bortom nyliberalism.

Vi är inspirerade av en annan teoretisk tradition, som begreppsliggör den rasism vi ser i västvärldens (speciellt manliga) vita arbetarklass och som David Roediger namnger i boken *The wages of whiteness: Race and the making of the American working class* (1998). "Vithetslönen" ifrågasätts av det nyliberala projektet, men inom en global raskapitalism. Privilegiet som kännetecknade speciellt vita manliga arbetare var att genom en keynesiansk välfärdsregim få tillgång, om än begränsat, till resultatet av en överexploatering från globala syd. Det här privilegiet gene-

rerades av raskapitalism dels genom värdeöverföring från globala syd (Bonacich 2008), dels också genom att rasifierade arbetare i det globala nord utgjorde reservarmén, kraftigt överrepresenterade bland arbetslösa och som anställda inom låglönearbeten med de sämsta arbetsvillkoren (Neergaard 2021). Den strukturella rasismen som detta innebar behövde inte explicit uttryckas som ett främlingsfientligt och högerradikalt politiskt projekt, utan var normaliserat som "naturlig" rasifierad ojämlikhet.

Även om det finns en motvilja såväl inom fackföreningsrörelsen som i mycket av forskningen om facket mot att teoretisera rasism bortom att arbetsköpare kan vinna på det och arbetares "irrationella" åsikter, så har de senaste decenniernas samhällsutveckling skapat ett ökande intresse för att gå lite längre i att förstå och analysera rasism i relation till facket (Ouali & Jefferys 2016). Ett sådant exempel är John Wrench (2004; se också Wrench 2015) som i en jämförelse av dansk och brittisk fackförningspolitik gentemot migrerande arbetstagare och arbetstagare från etniska minoriteter särskilde förekomsten av fyra olika tillvägagångssätt: den "färgblinda" praktiken som betonade "likabehandling" oavsett etnicitet eller hudfärg; ett "lika villkor"-tillvägagångssätt, som erkände behovet av att synliggöra och avlägsna vissa orättvisa hinder; en praktik baserad på "lika möjligheter" som syftade till proportionerlig representation på längre sikt genom synliggörandet av bristande representation; och slutligen en praktik baserad på "lika utfall", som använde sig av kvoter och förespråkade positiv särbehandling för att uppnå proportionerlig representation av minoriteter på kortare sikt. Samtidigt noterade Wrench att rasism inte var ovanligt bland speciellt vissa danska fackföreningsaktivister (för Italien, se Cillo & Perocco 2015).

I en intressant artikel av Richard Hyman (1999) lanserar han begreppet föreställd solidaritet med inspiration från Benedict Andersons (1983) moderna klassiker "Den föreställda gemenskapen" för att förstå hur fackföreningar kan göra motstånd mot nyliberal globalisering. Fackföreningsrörelsen växte fram ur en föreställning om att det närmast var en mekanisk process i vilken den objektiva gemensamma karaktären hos arbetarklassens intressen (klass "i sig") oundvikligen skulle leda till en medvetenhet om deras gemensamma identitet och historiska uppdrag som en klass "för sig". Arbetarklassen har alltid varit heterogen, men denna föreställning har länge dominerat, och dominerar delvis

fortfarande, fackföreningars självförståelse. Mot denna självförståelse argumenterar Hyman för en föreställd solidaritet baserad på att integrationen av olika och konkurrerande (eller till och med motstridiga) arbetarintressen kräver en strategisk kreativ fantasi (Hyman 1999, s. 1). Sammanfattningsvis är forskningen överens empiriskt om att fackföreningar befinner sig i en kris och att frågan om hur de kan och ska förhålla sig till invandrade och rasifierade arbetare är en del av denna kris. Däremot varierar konklusionerna, och det här kapitlet utgör ett försök att bidra till den forskningsinriktningen.

Teoretisk ram

Begreppen *raskapitalism* (Melamed 2015; Robinson 2000) och *rasifierad kapitalism* (Virdee 2019) har betonat rasismens centrala roll och dess inneboende koppling till kapitalismen, som organiserar exploatering och överexploatering genom rasifierade processer lokalt, nationellt och globalt. Under de senaste decennierna har begreppet *rasistisk nyliberalism* (Bhattacharyya 2018) använts av ett antal forskare för att utforska förhållandet mellan raskapitalism och den nuvarande nyliberala agendan. Det har vidare betonat särarten i nyliberalismens rasistiska konstitution (Kundnani 2021), med en kultur av individualism och ”fria val” som marginaliserar rasismens systematiska inverkan på människors liv och minskar den offentliga politikens roll när det gäller att utmana strukturella ojämlikheter (Lentin & Titley 2011, s. 168). Vad som kännetecknar den etnorasliga samhällsformationen är en ökande betoning på rasism som delvis går hand i hand med nyliberal ojämlikhetspolitik, men delvis står i konflikt genom en inkluderande omsorgsrasism riktad mot den vita, speciellt manliga, arbetarklassen, där Tidöavtalet⁸⁹ är det svenska exemplet.

Forskningen om den svenska modellen har i allmänhet fokuserat på klassrelationer – särskilt mellan organiserat arbete och kapital – och marginaliserat arbetsmarknadens genusregim och, vilket är mer relevant i det här kapitlet, dess rasifierade karaktär. Inspirerade av Roedigers

89 <https://moderaterna.se/app/uploads/2022/10/Tidoavtalet-Overenskommelse-for-Sverige.pdf>

argument att vi bör ”dra linjer som förbinder ras och klass” (2017, s. 15), är det centralt att förstå den svenska kontexten av raskapitalism. Med utgångspunkt i det klassiska citatet att ”ras är den modalitet i vilken klass levs” (Hall m.fl. 1978, s. 394) vill vi tillägga att i den svenska kontexten är invandrarbakgrund en central modalitet i vilken ras levs.⁹⁰ i Sverige tillhör mer än två tredjedelar med invandrarbakgrund arbetarklassen, jämfört med hälften av dem med svensk bakgrund (Neergaard 2021).

Dyson (1999) använder begreppet vitas rasism och betonar att den ofta i sig själv en form av identitetspolitik, en politik som har använts av vita arbetare för att bevara arbetstillfällen och upprätthålla sin vithetslön. För det andra har ras alltid varit en viktig faktor när det gäller att bestämma fördelningen av sociala och ekonomiska nyttigheter bland arbetstagare. För det tredje är kvinnor och afroamerikaner på grund av ras- och könsdiskriminering mer missgynnade än vita, manliga arbetstagare. Den identitetspolitik som bygger på dessa historiska fakta bör därför inte förnekas utan erkännas som ett legitimt uttryck för förtryckta gruppers kamp mot rasism. I stället för att ”vittvätta” (Dyson 1999, s. 170) denna historia kommer arbetarrörelsen endast att kunna röra sig i en progressiv riktning om den kommer till rätta med vithetsidentitetspolitiken.

Delar av den globala rasifierade kapitalismen, bestående bland annat av den strukturellt ojämlika handeln (Singh & Eisenmenger 2010; Ricci 2019), utländska direktinvesteringar⁹¹ och leverantörskedjekapitalism (*supply chain capitalism*)⁹² är viktiga i sig, men diskuteras sällan i relation till fackföreningar (och än mindre svenska [se dock Sjölander 2005]) trots att det skulle synliggöra reproduktionen av global rasifierad kapitalism. I det här kapitlet utgör dessa globala dynamiker en perifer ram, men behöver noteras för att tydliggöra inom vilka ramar rasism diskutere-

90 Det är även språkligt institutionaliserat genom orden *invandrare* (ständigt invandrande, i stället för *invandrade*) och *andra generationens invandrare* (personer som inte invandrat men som ständigt vandrar in, i stället för *barn till invandrade*).

91 Utländska direktinvesteringar definieras som en investering som återspeglar ett varaktigt intresse och kontroll av en utländsk direktinvestering med hemvist i en ekonomi i ett företag med hemvist i en annan ekonomi (ett utländskt dotterbolag).

92 *Supply chain capitalism* avser här varukedjor som bygger på underleverantörskap, outsourcing och liknande arrangemang där de ingående företagens självständighet är juridiskt fastställd även om företagen är disciplinerade inom kedjan som helhet.

ras i den fackliga delen av arbetarrörelsen.⁹³ Var och en av dessa delar av den globala rasifierade kapitalismen har direkta och indirekta kopplingar till facklig kamp; här (globala nord exemplifierat med Sverige) och där (globala syd).⁹⁴

Tsing använder begreppet ”superexploatering” i analysen av kapitalismen och leveranskedjor för att synliggöra och utforska exploatering ”som beror på så kallade icke-ekonomiska faktorer som kön, ras, etnicitet, nationalitet, religion, sexualitet, ålder och medborgarskap. Superexploatering är den exploatering som övergår den exploateringsgrad som kan förväntas enligt allmänna ekonomiska principer...” (2009, s. 158).

Tillsammans med förändringar i den ekonomiska politiken och arbetsmarknadspolitiken och snabba inskränkningar i migrationslagstiftningen finns det ett tryck i riktning mot ofritt arbete (speciellt för oauktoriserade och de med tidsbegränsade uppehållstillstånd), tillfälliga anställningskontrakt och allmän prekarisering. Frågorna om anställningstrygghet är således mer angelägna för rasifierade arbetstagare trots en färgblind diskussion om förändringar i regelverket (Mulinari & Neergaard 2023). Vi använder begreppet superexploatering för att fånga hur lagstiftning, samhällseliga institutioner och deras normer påverkar rasifierade arbetares möjligheter att sälja sin arbetskraft enligt den marxistiska principen om abstrakt arbetskraft, det vill säga variationer av ofritt arbete. Det innebär att superexploatering inte bara uppkommer genom leveranskedjor som korsar nationalstaters gränser (global kapitalism) utan även inom enskilda stater (nationell kapitalism). Nationell kapitalism är på ett abstrakt plan en oxymoron, men synliggör ett utrymme för reglering av kapitalismen, en reglering som kan ske i en kombination av statlig lagstiftning och kollektivavtal mellan arbetare och arbetstagare. I inledningen till ett temanummer om fackliga svar på omstruktureringen av den globala värdekedjan ställer Ursula Huws frågan: ”Skulle kedjorna som binder arbetarna samman i slutändan kunna bli ett sätt för de starkare att dra upp de svagare till sin nivå, i stället för att dra ner

93 Här bör dock noteras att intervjuguiden inte fängade dessa frågor.

94 För ojämlikt utbyte generellt, se Bieler m.fl. 2016; Ricci 2019; för utländska direktinvesteringar med fokus på Sverige, se Sjölander 2005; Räthzel m.fl. 2014, för *supply chain capitalism*, se Huws 2008. Mer tydliga argument kring hur rasifiering och klass vävs samman i dessa processer framför Tsing 2009 och Bonacich m.fl. 2008.

dem i djupet?” (2008, s. 9; se också Rätzel m.fl. 2014). En fråga som vi utforskar specifikt i relation till LO:s praktik kring facklig antirasism.

Metod och material: Tematisk analys av intervjuer och dokument

Materialet för det här kapitlet utgörs av intervjuer med fackliga representanter, dokument från LO-facken och fackliga tidningsartiklar. Det huvudsakliga temat för intervjuerna, vilket även strukturerat insamling av texterna, var ”de strategier och åtgärder som fackföreningarna vidtar för invandrade arbetstagare, etnisk mångfald såväl som för att motverka stöd till extremhögerpartier bland medlemmar och aktivister”.⁹⁵ Huvudmaterialet utgörs av drygt 40 intervjuer genomförda under perioden 2018 till 2020. Intervjuer har gjorts dels med representanter på central nivå för LO och dess förbund, dels med representanter på avdelnings-/distriktsnivå och dels med lokala representanter.⁹⁶ Intervjuerna var baserade på en semistrukturerad design, med relativt generella öppna frågor, följda av tystnad och ”berätta mer” samt uppföljningsfrågor, med syfte att låta de intervjuade utveckla sina tankar. Det innebär att de flesta intervjuerna översteg den timme som var planerad och ibland kunde vara i upp till två timmar. Vi har redigerat citaten från intervjuerna för läsbarhet, men de är i övrigt ordagrant återgivna. Detta material har kompletterats med fackliga dokument samt medietexter från facklig såväl som annan press. För att få ett längre tidsperspektiv används även i viss begränsad omfattning material från en tidigare studie (Mulinari & Neergaard 2004) som också inkluderar intervjuer, fackliga dokument samt medietexter från facklig press, men där inriktningen var på att förstå villkoren för att som fackligt aktiva invandrade verka inom LO, även om det även inbegrep frågor kring rasifierad diskriminering och rasism inom facket och facklig praktik i dessa frågor.⁹⁷

95 Från ”Bilaga A – Informationsbrev för deltagande i forskningsprojektet”.

96 De flesta intervjuer var genomförda av forskningsassistent Celina Ortega Soto, de övriga av författarna.

97 Det är intressant att notera att Sverigedemokraterna inte nämns i boken baserad på intervjuer i slutet av 1990-talet, medan nazister och rasister nämns, om än i relativt begränsad omfattning, och där definitionen av rasism oftast är snäv och starkt kopplad till nazism och rasistiska eller nazistiska organisationer. Genom begreppet vardagsrasism börjar rasism synliggöras även på arbetsplatser och bland LO-medlemmar.

Med utgångspunkt i syftet att utforska om, i vilken grad och genom vilken praktik LO och dess förbund bekämpar rasism och kan förstås som antirasistiska har analysen av materialet gjorts med hjälp av teoridriven tematisk analys, inspirerad av den diskussion som förs i antologins inledningskapitel. Den traditionella forskningen om fackföreningar har ofta utgått från intresseanalyser, där fokus har varit på klass, men där även genus och rasifiering fått allt större utrymme. Samtidigt, vilket framgår tydligt när vi analyserar intervjuer och dokument, så vävs intresseargument samman med identitetsformering, och i båda fallen är känslor ofta direkt eller indirekt närvarande. I analyser av materialet vävs dessa tre aspekter – intresse, identitet och känslor – samman i ett försök att förstå hur fackliga representanter diskuterar de här frågorna.

Sverige i omvandling: Rasifierad kapitalism, partsrelationer och LO

LO nämner stundtals med stolthet att det är den största organisationen för invandrare i Sverige, trots sjunkande facklig organisationsgrad, särskilt bland utrikes födda arbetare. Och i stadgan betonas allas lika värde

Att analysera fackföreningar i detta komplexa tredelade perspektiv (på samhällsarenan, i partsrelationer med arbetsköparna samt inom arbetarkollektivet) placerar dem som centrala aktörer, inte bara i kapitalistiska samhällsformationer utan också i genus- och rasifieringsregimer. Som organiserande och mobiliserande av lönearbetare bygger fackföreningarna upp olika inkluderande och exkluderande kollektiv och solidariteter, som sträcker sig över klass, kön och etnicitet/rasifiering och uttrycks i mer eller mindre explicita diskurser och praktiker. Vidare, inom systemet för arbetsmarknadsrelationer, företräder fackföreningarna sina medlemmar och kämpar för dem, vilket skapar och reproducerar specifika former av solidariteter inom arbetslivet, arbetsmarknaden och på arbetsplatserna. De förhåller sig till arbetsköpare, men också till andra fackliga centralorganisationer och fackföreningar – fackförbund, lokalt, nationellt och internationellt. Slutligen, som samhällspolitiska aktörer försöker fackföreningar påverka politiken och möjliggöra de politiska målen som struktureras av politik och praxis på de två första arenorna, men framgång här har en positiv återkopplande effekt på fackföreningars förhandlingsstyrka gentemot arbetsköpare och på intern facklig solidaritet.

Den här historieanalysen lyfter fram tre delvis överlappande faser i den rasifierade kapitalismen i det moderna Sverige. Tabellen åskådliggör generella linjer i LO:s praktik i relation till de tre arenor för handlande vi tidigare urskilt.

Förändringar av Sveriges rasifierade kapitalism i tre arenor

	Keynesianism	Nyliberalism	Nyliberal etnorasism
Samhällsarenan	Aktivt pådrivande Rosornas krig	Passivt försvar	Besvikelse
Partsarenan	Stark	Svag	Mycket svag
Fackligt interna arenan	Inkluderande underordning Relativ enighet	Exkluderande underordning Framväxten av industriavtals- hierarkin Facklig feminism	Exkluderande underordning och exkludering

Sverige sågs länge som en medelväg mellan kapitalism och socialism, där en reformistisk arbetarrörelse med ideologisk och politisk hegemoni och regeringsmakt utgjorde grunden för en keynesianskt inspirerad ekonomisk politik och välfärdspolitik, med minskande klasspolarisering och ett allt starkare inslag av jämställdhet och multikulturalism – detta är inte Sverige av i dag (Dahlstedt & Neergaard 2019). Metodologiskt är det alltid svårt att tidsmässigt slå fast samhälleliga omvandlingar, men vi har tidigare argumenterat för att senare delen av 1980-talet och början av 1990-talet innebar att keynesiansk politik övergavs, vilket påverkade den i arbetarrörelsen ideologiska och politiska hegemonin och välfärdsregimen negativt (Mulinari & Neergaard 2022). Det innebar en omvandling till en nyliberal samhällsformation där situationen för rasifierade arbetare gick från en inkluderande till en exkluderande underordning. Valet 2022 kommer troligtvis att lyftas fram som symbolen för en ytterligare samhällsomvandling där den nyliberala regimen som växte fram i skuggan av keynesianismen är på väg att omvandlas till etnorasistisk samhällsformation kännetecknad av en starkare rasifiering

i spänningen mellan exkluderande underordning och exkludering, även om denna process påbörjades tidigare, vissa skulle hävda hösten 2015 då en kraftig omläggning av asyl- och flyktingpolitiken genomfördes. Den här analysen antyder tre delvis överlappande faser i den rasifierade kapitalismen i det moderna Sverige.

LO på den rasifierade kapitalismens samhällsarena

LO ska därvid och i övrigt verka för en samhällsutveckling på grundval av politisk, social och ekonomisk demokrati präglad av jämlikhet och en feministisk grundsyn. Uppgiften utgår från den grundläggande synen om allas lika värde och rätt. (LO 2020, s. 4)

Citatet ovan är från LO:s stadgar och utgör det övergripande samhällsliga målet för dess verksamhet. Citatet speglar en utveckling där social och ekonomisk demokrati, som oftast har förståtts som en klasspolitik baserad på att minska klassklyftorna men under en period även genom löntagarfonder ifrågasätta kapitalets makt genom ägande, har utvecklats till att inkludera en "feministisk grundsyn".⁹⁸ Frågan om antirasism, speciellt fokuserad på SD och främlingsfientlighet, fångas i "den grundläggande synen om allas lika värde och rätt". I det här avsnittet utforskas fackets kamp mot rasism på samhällsarenan, och det blir tydligt att i centrum står egentligen inte frågan om rasism utan snarare hotet från SD.

"Att LO tar fajten mot SD är självklart", svarade Karl-Petter Thorwaldsson.

"Vi tog striden mot nazisterna på 30-talet och det är självklart att vi tar den också mot deras nutida efterföljare. För oss är kampen mot rasism och främlingsfientlighet en facklig kärnfråga. Det handlar om det fackliga löftet och om att ingen får ställas utanför gemenskapen. Jag ser gärna en allians mellan LO och er studenter i kampen för alla människors lika värde."⁹⁹

98 [http://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vres/lo_fakta_1366027492914_gacklig_feminism_webb_pdf/\\$file/gacklig%20feminism_webb.pdf](http://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vres/lo_fakta_1366027492914_gacklig_feminism_webb_pdf/$file/gacklig%20feminism_webb.pdf)

99 https://www.lo.se/start/nyheter/allians_med_studenter_mot_rasism

I citatet ovan uttrycker LO-ordföranden 2015 sin syn på SD genom att implicit länka fajten mot SD med 1930-talets strid mot nazisterna. Det löper en retorisk röd tråd mellan 30-talets strider och LO:s deltagande i olika former av allianser, organisationer och manifestationer mot nazism, fascism, rasism och främlingsfientlighet. En betydande del av detta har varit i form av internationell solidaritet. Björn Horgby skriver om hur LO tillsammans med Socialdemokraterna var drivande i Arbetarrörelsens flyktinghjälp, som bistod flyktingar med socialdemokratiska och fackliga kopplingar på flykt undan nazismen och fascismen (Horgby 1996). Håkan Thörn (2010) skriver om hur LO medverkade i kampen mot Sydafrikas apartheidregim. Medan mycket av fokuset var på internationell solidaritet, lyfter Jan Jämte (2013) fram att LO även var verksamt i allianser, nätverk och organisationer i Sverige under 1980- och 1990-talen där rasism inte enbart reducerades till sina marginella praktiker i form av högerextrema organisationer utan också länkades till invandrades rättigheter, såsom i parollen ”Stoppa rasismen, stoppa diskrimineringen av invandrare, stärk invandrarnas rättigheter och solidaritet mellan svenskar och invandrare” (Jämte 2013, s. 207–9).

Citatet är också intressant för att det lyfter fram betydelsen av allianser i kampen mot rasism genom att referera till ”er studenter”. Det speglar en svaghet inom fackföreningsrörelsen i att de har svårt att mobilisera sina medlemmar i kampen även om de gör uttalanden om att de är beredda att delta. I vår studie om Fackligt aktiva invandrare (FAI) resonerar en av organisationens grundare kring frågan om facklig styrka i form av antal medlemmar och sammanfattar några av åsikterna om det svenska fackets världsbild som många intervjuade i studien lyfte fram på olika sätt:

Vet du varför de är så starka för de aldrig använder den ... det är som, hur ska jag förklara för dig ... när jag var barn mina föräldrar hade ett finrum ... vi var en av de första familjer som hade ett sånt rum ... vi fick aldrig använda det men vi trodde att vi var bättre än de andra i kvarteret ... det är samma med den svenska fackföreningen ... har du sett dem i mobiliseringen mot globaliseringen, har du sett dem på gatorna när människor förlorar sina jobb ... om något inte används, det är fint och det är stort men det är som min mammas finrum. (Mulinari & Neergaard 2004.)

Citatet fokuserar på den kraftiga omsvängningen under 1990-talet mot en nyliberal politik och hur den drabbar hela arbetarklassen och speciellt rasifierade arbetare, men hur detta stora finrum inte ville eller kunde mobiliseras i denna kamp. Ett liknande resonemang återkommer i följande citat 25 år senare då det fortfarande är nyliberal ekonomisk politik men nu kompletterad med en allt starkare och mer explicit rasistisk politik.

Det känns som att fackföreningsrörelsen var frånvarande under många år, vi är fortfarande världens starkaste fackföreningsrörelse, den svenska, och vi lever på det lite. På 80-talet var vi starkare än någonsin o sen så blev vi rätt så nöjda, sen så levde vi kvar i det.
(IP 2.22)

Medan det första citatet lyfter fram frågan om varför styrkan inte används, blickar det andra citatet, efter konstaterandet ”vi är fortfarande världens starkaste fackföreningsrörelse”, bakåt nostalgiskt mot 1980-talet då fackföreningsrörelsen var ännu starkare.

Rädslan för SD och medlemmarnas stöd till SD utgör den centrala frågan i fackets diskussioner om rasism och att bekämpa den. Här blir det en spänning i att hantera synen på SD som fascistiskt, rasistiskt eller åtminstone främlingsfientligt och medlemmarnas sympatier för SD. En av de intervjuade säger:

Jag tror ju ändå människor är ganska goda. Jag tror inte att vi har närmare en fjärdedel, en femtedel av svenska befolkningen som är rasister. Det tror faktiskt inte jag. Jag vill inte tro det, jag kanske är naiv. Men jag tror ibland inte människor förstår alltså sammanhangen. (IP 7)

I nästa citat utvecklas en analys av medlemmarna, och vilka det är som röstar på SD. Även om intervjupersonen avslutar med att SD inte försvarar de svaga, så bryter citatet mönstret av att explicit koppla det till nyliberalism och ökade klyftor. I stället lyfts SD:s och en allt starkare samhällelig diskurs, där invandrade länkas till terrorism och kriminalitet, och hur den internaliseras bland medlemmar och blir basen för att rösta på SD.

Vi har pratat mycket här på sektionen o avdelningen o förbundet också, för vi har, många av våra medlemmar har faktiskt lämnat det röda blocket och gått till SD, och det har oftast handlat om medlemmar med låg utbildning i vår fackförening, missnöjda medlemmar, okunskap, men ja, det är dom tre sakerna för att. Om man, om man lyssnar hur dom svarar, dom har inte någon grund att hålla sig till ... Man tror bara för att man heter Mohammed, man är terrorist ... Eller om man kommer från Balkan så är man kriminell. Men dom har inte någon fakta, så att de baseras utan kunskap ... det är jättefarlig utveckling faktiskt. Vart är vi på väg, inte för de fientliga partiet som är på frammarsch, utan för människor som inte förstår va dom går in på, vad dom ger sin röst till. För att de är viktigt vem du lämnar din röst till. Inte för att den pratar, men när de kommer till kritan så. För våra medlemmar, ja, jag kallar de för ett självmord, för lyssnar man på de andra, det partiet, det fientliga partiet, så dom försvarar inte dom svaga. (IP 2.27)

Citatet säger mycket om hur kategorin ras och rasismen förstås inom facket men också i Sverige. Eftersom rasism och rasister är onda, så är det viktigt att bygga en bild där de som stödjer dem ”inte förstår va dom går in på”, och i förlängningen är rasismen inte det egentliga problemet utan dess effekter i en vidare mening. En av effekterna som lyfts fram är hur det ökande stödet för SD blir en försvagning av stödet för Socialdemokraterna. LO och dess förbund bedriver huvudsakligen facklig verksamhet, men i valrörelsen manifesteras den så kallade facklig-politiska samverkan genom att LO och många av förbunden på olika sätt direkt eller indirekt ställer upp för Socialdemokraterna. Följande citat lyfter fram hur valrörelsen är ett forum för att bekämpa SD medelst utbildningar, där fokus är på arbetarfrågor i stället för rasism.

Inför valrörelsen hade vi till exempel endagsutbildningar där vi skulle, där vi gick igenom med förtroendevalda, främst då, hur man ska bemöta det här SD-snacket så att säga, ge dom lite verktyg. Hur vi ska se på saken, att vi ska fokusera på våra frågor, arbetarfrågor. Och SD har faktiskt röstat mot alla arbetarfrågor vi har haft uppe på tapeten ... bara förklarar, inte såhär ”Rösta på sossar, eller rösta

på dom där”, inte så, utan ”Vi jobbar med dom här frågorna, SD har röstat mot dom”. (IP 2.21)

I citatet ovan är kopplingen till valrörelsen och till en speciell endagsutbildning. De (vanliga) utbildningarna brukar ofta vara längre och är fokuserade på hur förtroendevalda ska hantera SD-sympatier. Även om utbildningen inte går ut på att direkt uppmana till att rösta på Socialdemokraterna så är det målet, och det ska uppnås genom att visa på hur SD röstar mot ”alla arbetarfrågor”.

Fascism nämns också i några intervjuer bland företrädare nationellt och regionalt. Här är fokus på SD som i grunden en del av en högerextrem och fascistisk rörelse. När begreppet fascism används innebär det också en analys som mindre fokuserar på rasism, som tydliggörs i detta citat:

Det är fascismen som egentligen är det största hotet mot arbetarrörelsen i någon politisk bemärkelse. Det är för att dom är fascister som de kommer slänga oss i fängelset när de kommer till makten, men rasismen drabbar våra medlemmar och det fackliga arbetet. (IP 1)

I citatet frikopplas rasismen från arbetarfrågor och facket. Frågan är om det är en ovilja eller bristande analys som gör att den rasifierade arbetarklassens villkor som arbetare osynliggörs. Antingen beskrivs kampen mot rasism, enligt en humanistisk idealistisk uppfattning, som en kamp mot det onda eller, vilket överväger, förklaras hur rasism och högerextremism hotar ”svenska” arbetares villkor eftersom de bedriver en ekonomisk högerpolitik och hotar fackliga rättigheter. Den här uppdelningen innebär ett osynliggörande inte bara av de rasifierade arbetarnas villkor i samhället såväl som specifikt inom arbetslivet, utan även av rasism i sig som ett hot mot demokratin.

Utöver det ovanifrånperspektiv som framstår som kopplat till den facklig-politiska samverkan och som fokuserar på att få LO-medlemmar att rösta på Socialdemokraterna så finns det återkommande initiativ nerifrån kring arbete mot rasism och främlingsfientlighet. De brukar ofta stanna på lokal eller avdelningsnivå inom förbund eller på LO-distriktsnivå, men ibland når de ända fram till LO-kongresser.

Ett sådant exempel är Seko-förbundets motion till LO-kongressen 2020 om ”att ge LO-styrelsen i uppdrag att skyndsamt ta fram en hand-

lingsplan mot rasism och främlingsfientlighet”, vilket besvarades positivt av LO:s styrelse och antogs av kongressen. Motionen är intressant eftersom den och LO:s svar tydliggör vad vi ser som LO:s dominerande förståelse av rasism och främlingsfientlighet, var den förekommer och på vilka sätt samt hur den kan bekämpas. Det är också intressant att notera en viss glidning från motionens text till styrelsens svar – även om det finns en grundläggande samsyn.

Att motverka rasism och främlingsfientlighet ingår i LO:s och förbundens grundläggande värderingar [...] LO och förbunden genomförde under åren 2011–2015 satsningen Alla kan göra något. Ambitionen var att utbilda samtliga förtroendevalda och anställda för att vi skulle bekämpa den vardagsrasism som finns på arbetsplatserna. Även om resultatet var långt från ambitionerna, utbildades cirka 14 000 personer under perioden. Därefter upphörde den särskilda satsningen och kampen mot rasism och främlingsfientlighet återgick till att vara en del av den vanliga fackliga verksamheten. Med facit i hand kan vi några år senare konstatera att problemen i högsta grad kvarstår. Från Sekos sida bedömer vi att det var olyckligt att det gemensamma arbetet upphörde [...] Det får inte råda någon tvekan om att vi aldrig ställer grupper av arbetare mot varandra och att vi aldrig kan acceptera uttryck för rasism på våra arbetsplatser. Samtidigt måste vi vara tydliga med att kampen för ett jämlikt samhälle också är en förutsättning för att bekämpa rasism och jämställdhet. En annan effekt av missnöjet är att Sverigedemokraterna växer i olika opinionsundersökningar, även bland LO-förbundens medlemmar, trots att deras politik ofta är rent arbetarfientlig.¹⁰⁰

Sekos förståelse av rasism uttrycks genom att använda termerna rasism, främlingsfientlighet och vardagsrasism, men i LO:s svar är bara främlingsfientlighet och vardagsrasism närvarande. Seko ser en orsakskedja där det skapas urholkad välfärd, som leder till ojämlikhet som skapar missnöje, som leder till att hitta syndabockar, och lägger till att missnöjet

100 Landsorganisationen (2020). Motioner och utlåtanden: Punkt 13. Vårt uppdrag. LO:s 29:e kongress. Stockholm: Landsorganisationen (s. 74–75).

också leder till att Sverigedemokraternas stöd ökar, även bland LO-förbundens medlemmar. Men till skillnad mot LO som ser den accelererade ojämlikheten som orsaken till Sverigedemokraternas framgång och till främlingsfientlighet, så kompletterar Seko analysen med ett behov (för LO) att tydliggöra att vi aldrig ställer grupper av arbetare mot varandra och att vi aldrig kan acceptera uttryck för rasism på våra arbetsplatser.

Samtidigt saknar båda texterna en strukturell analys av rasism, men det finns öppningar för detta i Sekos motion som stängs i LO:s svar med hänvisning till grunden i accelererande ojämlikhet och värderingar. Seko lokaliserar rasism till samhällsdebatten, men menar att den även alltför ofta finns på deras arbetsplatser, det vill säga bland LO:s medlemmar. LO har en å ena sidan mer luddig men samtidigt bredare förståelse och lokaliserar vardagsrasism och främlingsfientlighet också till arbetsplatser och till diskriminering och godtycklighet (otyddigt vad som här menas). Seko betonar fortsatt arbete med att utbilda förtroendevalda och anställda och opinionsbildningsinsatser för att motverka rasism och främlingsfientlighet, men även ett behov av tydligare ledning inom LO i dessa frågor och att det inte går att bekämpa rasism och främlingsfientlighet som en del av det vardagliga fackliga arbetet. I linje med hur Seko ser rasism delvis/huvudsakligen (lite oklart) som en effekt av ojämlikhet så blir kampen för ett jämlikt samhälle en förutsättning för att bekämpa rasism och ojämställdhet.

Det finns tre anmärkningsvärda tystnader i Seko-motionen och LO-styrelsens svar. De som utsätts för rasism och främlingsfientlighet (de rasifierade, invandrade) nämns aldrig mer än med ordet grupp. Den andra tystnaden gäller arbetsköparna som aldrig nämns explicit och knappast implicit i Seko-motionen, lite mer oklart i LO:s svar där det trots allt nämns diskriminering och godtycklighet som möjligen kan tolkas som praktiker hos arbetsköpare. En tredje tystnad är att, med undantag för att Seko kopplar en kamp för jämlikhet även till ökad jämställdhet (jfr facklig feminism), genus är frånvarande, vilket är intressant mot bakgrund av att Sverigedemokraterna lyfts fram som ett stort problem, ett parti som ofta beskrivs som antifeministiskt och med betydande lägre stöd bland (arbetar)kvinnor.

Något år efter att LO-kongressen beslutat om ”en handlingsplan mot rasism och främlingsfientlighet” innebar valresultatet 2022 en ny reger-

ing bestående av Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna och med parlamentariskt stöd av Sverigedemokraterna inkluderande fördelning av utskottsordförandeposter. Genom Tidöavtalet formulerades en stor del av politiken som ett gemensamt projekt för de fyra partierna, med ett inre kabinett där SD:s partiledare ingår, vilket fattar gemensamma beslut i alla budgetfrågor och övriga överenskomna politikområden. Det innebär att ordförande för arbetsmarknadsutskottet är SD-riksdagsledamoten Magnus Persson. Utvecklingen innebar att ordföranden för Byggnads först meddelade att ”Vi kommer etablera kontakt med SD”,¹⁰¹ och dagen efter följde LO:s ordförande upp med:

”Vi kommer att samtala med SD. Vi har ett uppdrag och det är att se till att förbundsmedlemmarnas villkor är de allra bästa möjliga. Det är vår plikt att prata med alla som fattar politiska beslut så att de ska förstå hur deras beslut inverkar på våra förbunds medlemmar”, säger Susanna Gideonsson.¹⁰²

Reaktioner på detta kom bland annat från Jonas Andersson, ordförande i Byggnads sektion för unga medlemmar, Unga byggare, som svarade:

SD ska hållas så långt borta som möjligt. De går inte ihop med vår ideologi och vår värdegrund. De är vår största motståndare med en politik som är främlingsfientlig, och som varken är bra för våra medlemmar eller för samhället.¹⁰³

Här ställs frågan om LO:s ideologi, värdegrund och praktik på sin spets på den samhällspolitiska arenan. I ett sammanhang där den traditionella högern försöker kombinera sin nyliberalism med en allt tydligare rasism samtidigt som SD med sin omsorgsrasism för det ”svenska folket” alltmer, om än inte fullständigt, anammar nyliberal politik, blir frågan hur

101 https://www.expressen.se/nyheter/val-2022/lo-toppen-vi-kommer--etablera-kontakt-med-sd/?utm_medium=Social&utm_campaign=EchoboxExpressen&utm_source=Facebook

102 <https://www.dn.se/sverige/lo-basen-vi-kommer-att-samtala-med-sd/>

103 <https://www.etc.se/inrikes/unga-byggare-om-byggnads-sd-svaeng-som-att-oeppet-floerta-med-fascister>

LO och dess förbund ska navigera på den samhällspolitiska arenan alltmer prekär. Även om det är för tidigt att dra några entydiga slutsatser, så verkar frågan om kamp mot rasism alltmer marginaliseras inom LO, och i stället är fokus på att rädda det som går av en allt snabbare krympande socialdemokratisk välfärdsregim. I detta sammanhang blir försvarandet av den svenska modellen av partsrelationer ett allt viktigare men samtidigt mer komplicerat arbete, ett tema vi fokuserar på i följande avsnitt.

Partsrelationer på arbetsmarknaden

Handeln är en bransch som är direkt utsatt för rasistiska uttryck genom den direkta närheten anställda har till kunderna [...]

Rasismen märks inte minst i arbetslivet, där personer med utländska namn har svårare att få jobb och många hänvisas till jobb de är överkvalificerade för. I yrken där lönerna är låga och arbetsvillkoren dåliga är personer med utländsk bakgrund överrepresenterade. Vissa arbetsgivare utnyttjar arbetskraft med utländsk bakgrund för att pressa löner och villkor. Alla drabbas av olika former av rasism på arbetsmarknaden [...]

I stället för att förklara samhällsproblem med att resurser gått till att berika ett fåtal i stället för att trygga oss alla lägger de skulden på de mest utsatta. Den bästa långsiktiga strategin mot denna utveckling är att föra en politik för en jämlikare fördelning av makt och resurser. Då blir människor mindre mottagliga för den misstänksamhet och oro som de högerextremas mobilisering utgår från.¹⁰⁴

Citatet som inleder det här avsnittet är viktigt av flera olika anledningar.

För det första kommer citatet från Susanna Gideonsson, som vid den tidpunkten var ordförande i Handelsanställdas förbund, och senare, som LO-ordförande, i citatet som avslutade förra avsnittet informerar om att LO kommer att samtala med SD, speglande den förändring som LO synes göra efter valet 2022. Den andra anledningen, vilket diskuterades utförligt ovan, är att den så tydligt lyfter fram samhällsutvecklingen med ökande klyftor och osäkerhet som de högerextrema mobiliserar

104 Rasismen är vardag för många Handelsmedlemmar, Susanna Gideonsson, ordförande i Handelsanställdas förbund (15 november 2018). <https://www.etc.se/debatt/rasismen-ar-vardag-manga-handelsmedlemmar>

och som därmed leder till rasismens utbredande. Implicit är det ytterligare en infantilisering av delar av arbetarklassen där deras politiska val (att stödja ett rasistiskt parti) förklaras genom deras oförmåga att tänka rationellt (dvs. att fokusera på berikandet av ett fåtal). Den tredje anledningen, vilken för oss in på detta avsnitts tema, är rasismens närvaro i arbetslivet och partsrelationer på arbetsmarknaden.

Trots att fokus på många sätt är på arbetsköpare (de som berikas, de som diskriminerar, de som utsätter invandrare för [extra] dåliga arbetsvillkor) är det bara en gång i det långa citatet som ordet arbetsgivare används och då begränsat till att ”*Vissa arbetsgivare utnyttjar arbetskraft med utländsk bakgrund för att pressa löner och villkor*” [vår kursivering].

För LO och dess förbund är kollektivavtalet heligt. Forskningen är relativt överens om att det tjänat dem väl under lång tid, ofta fångat i idén om den ”svenska modellen”. Även om forskningen är mer splittrad om hur det fungerar i nyliberala tider är det samma framgångsrecept. I såväl texterna som intervjuerna kring SD, främlingsfientlighet och rasism är dock frågan om partsrelationer och arbetsmarknaden marginell:

Vi [vill] utbilda och organisera och få våra medlemmar att förstå att de inte är ... att det är inte invandrarnas fel, att det ser ut som det gör, det är definitivt inte dom och det är inte arbetskraftsinvandringen som gör ... det är inte dom personerna som kommer hit och vill ha ett jobb som gör så att dom förlorar sina jobb utan det är företagen [andas in] som dumpar löner och villkor. (IP 2.15)

Även om högerpolitiken utgör den centrala förklaringsgrunden för SD:s framväxt och det är arbetsköparna som utnyttjar invandrare, finns det ibland också en förklaring där migration och migranterna är en del-förklaring. Föreställningar om att ”de” utgör det centrala eller åtminstone den kompletterande orsaken till samhällsliga problem, exempelvis att ”de” tar ”våra” jobb eller blir strejkbrytare som i citatet nedan.

Man var arg för att dom kom hit som strejkbrytare, då riktar man ilskan mot arbetare som kom hit och vi har en jätteutmaning i att få våra medlemmar och byggnadsarbetare att förstå att det inte är arbetarna dom ska vara arga på för dom är ju själva i en utsatt situa-

tion och dom vill ju såklart bara ha ett jobb, och har det kanske helt fruktansvärt i sina länder. Dom vill ju också bara överleva, utan det är ju arbetsgivarna som utnyttjar dom, det är dom vi ska lägga våran ilska emot och vi har ju, det finns ju, det är ju inget att hymla med, att vi har liksom ganska mycket stöd. SD-stöd bland våra väljare, bland våra medlemmar, för att de enda dom ser och hör är ju att SD vill stänga gränserna och då tror ju dom att arbetskraftsinvandringen också kommer att stängas ... men så är ju inte fallet. O vi har, vi har stora utmaningar ... (IP 2.23)

Ibland är det tydligt att det är föreställningar hos medlemmarna som stödjer SD, men ibland blir det en glidande berättelse där även de intervjuade och ledningen delvis bejaktar problembilden mer generellt. Det sker genom att lyfta fram misslyckad migrations- eller integrationspolitik där ”dom andra” implicit blir en del av problemet, eller som i citatet ovan där det egentligen är ”arbetsgivarna som utnyttjar dom” men där ”dom” samtidigt blir ett problem. I detta sammanhang blir SD:s löfte att stänga gränser som en universallösning, en produktiv rasistisk strategi i sin enkelhet.

Den svenska fackföreningsrörelsen har tillsammans med Socialdemokraterna länge starkt identifierat sig med ett inkluderande nationsbyggande, men där samtidigt arbetskraftsmigrationen reglerats i samråd med facket. I tidigare texter har vi diskuterat arbetarrörelsens praktik under 1970- och 1980-talen genom begreppet inkluderande underordning (Mulinari & Neergaard 2004). Den praktiken kännetecknades inte av vare sig kamp mot rasism eller ens medvetande om rasism, utan var först och främst förankrad i att arbetarklassen skulle hålla(s) ihop. I en period som kännetecknades av minskande klassklyftor, full sysselsättning och en växande ekonomi låg det fackliga fokuset på att undvika intern skiktning. Centralt under denna period var en neokorporativistisk organisering där arbete och kapital förhandlade inom en keynesiansk ekonomisk politik.¹⁰⁵ Eftersom invandrade (och kvinnliga) arbetare

105 Under efterkrigstiden kom fackföreningsrörelserna att spela en betydande samhällspolitisk roll i en triad av stater, arbetsköpare och fackföreningar som ofta har benämnts (neo)korporatism (Schmitter & Lehbruch 1979; se Neergaard 2000, för Sverige; se Ålund & Schierup 1991, för den neokorporativistiska organiseringen av invandrade genom etnicitet).

hade såväl sämre löner som sämre arbetsvillkor utvecklades flera strategier för inkludering, men utan att deras underordnade position inom arbetsmarknaden och i arbetarklassen ifrågasattes.

Förhandlings- och samverkanskulturen är i intervjupersonens svar ofta ramen för hur rasism diskuteras i relation till arbetsköparna. I följande citat diskuterar en facklig förtroendevald arbetet kring diskriminering på arbetsplatsen:

Företaget har ju faktiskt tagit fram en policy när de gäller diskriminering ... och vi har väl tagit upp några frågor där vi tycker att det är både diskriminering och mobbing. Men då har företaget gjort, gjort väldigt lätt för sig, att alla ska läsa igenom diskrimineringspolicyn. Medans vi då tycker att man kanske ska [skrattar lite] göra på ett annat sätt och förstå ... Att vid de här olika tillfällena kanske man skulle prata om det här är inte okej när man diskriminerar nån, de här är inte okej utifrån sexuell bakgrund, etnisk tillhörighet, men förstår du, allt det där. (IP 2.9)

Citatet lyfter fram diskriminering baserad på etnisk tillhörighet och mobbning som den form rasismen manifesteras i och fortsätter med att betona att även om företaget har en policy mot diskriminering så är arbetet begränsat till att de anställda ska läsa igenom policyn. Den lyfter fram behov av att diskutera policyn och markera mot diskriminering och mobbning. I flera av intervjuerna finns en vilja från fackliga representanter att betona företagets roll (vilken är lagstadgad) i att bekämpa dessa praktiker. Samtidigt, vilket vi kommer tillbaka till i nästa avsnitt, finns det en ovilja bland facket att ta i dessa frågor om det kan undvikas, eftersom det åtminstone delvis handlar om medlemmar mot andra medlemmar.

Ja, arbetsgivare, dom har ju massa skyldigheter också gentemot dom anställda, alltså jämställdhetsplaner och likabehandlingsplan o allt vad det heter. Så att dom är ju alltså seriösa [skrattar lite] ... (IP 2.18)

Arbetsgivarna, jag tror att arbetsgivarna har ju samma riktlinjer där, där man ska inte på något sätt missgynna någon på grund av dom nämnda sakerna över huvud taget. (IP 2.23)

Citaten är intressanta för att de indikerar att arbetsköparna och facket i grunden är överens i arbetet mot diskriminering och om likabehandlingsplan. Samtidigt blir det tydligt ("o allt vad det heter") att det inte är frågor som är centrala vare sig för arbetsköparna eller facket, och att det sällan är något som leder till konflikt.

Ibland skriker tystnad och det här är ett sådant tillfälle. I genomgången av såväl texterna som intervjuerna blir det tydligt att kamp mot rasism är en marginell fråga i partsrelationerna mellan fack och arbetsköpare. Att tystnaden skriker är för att just partsrelationerna är fackets mest grundläggande och centrala uppgift – att företräda arbetare i förhandlingar, överenskommelser och konflikt med arbetsköpare – men här är rasism och kamp mot rasism ingen "riktig" fråga. I föregående avsnitt såg vi att den samhälleliga arenan är en plats för kamp mot rasism, en rasism som huvudsakligen var en effekt av ekonomisk högerpolitik, närvaron av "de Andra" och den otrygghet detta medfört. I nästa avsnitt flyttar vi fokus till arbetarna, facket och dess medlemmar, en arena där frågan om rasism, främlingsfientlighet och speciellt SD får betydande utrymme.

Arbetsplatsen och arbetarkollektivet

Rasismen har blivit ett arbetsmiljöproblem. Arbetare ställs mot arbetare i fientliga samtal under rasterna. Nu ändrar facket strategi.¹⁰⁶

Citatet ovan är från ingressen till artikeln "Kampen om fikarummet" i *dagens Arbete*, industriarbetarnas tidning, som fokuserar på behovet av utbildning, vilket vi kommer tillbaka till snart. Ingressen är intressant, för den kopplar tillbaka till föregående avsnitt om partsrelationer på arbetsplatsen och arbetsköparnas ansvar för arbetsmiljön, men tar en annan riktning och fokuserar på vad facket gör. Den är också intressant för att den pratar om rasism, inte diskriminering eller mobbning. I det här avsnittet fokuserar vi på den fackliga kampen på arbetsplatsen, men inte mellan arbetsköpare och arbetare, utan mellan arbetare och arbetare. I det första underavsnittet står sättet att prata i centrum. I det andra underavsnittet lyfter vi fram de intervjuades berättelser om facklig utbildning – som ett universalmedel och det enda till buds stående medlet mot SD, främlingsfientlighet och rasism på arbetsplatsen.

106 <https://da.se/2017/04/kampen-om-fikarummet/> [15 mars 2023]

Jargong: Främlingsfientlighet och rasism

Leap och Smeltzer (1984) identifierar tre kategorier i sin analys av rasistiska kommentarer på arbetsplatser och hur dessa incidenter har tolkats inom ramen för amerikansk lagstiftning: 1) flagranta överträdelser (systematiska, kontinuerliga, tydliga), 2) gråzonsfall (inte riktat mot individer, mindre närvarande, icke hotande), 3) isolerade händelser (där användningen av rasistiska uttryck är begränsad till vardaglig konversation, eller där sådana skällsord endast återspeglar individuella attityder och relationer). Betydelsen av hat-tal (hate speech), eller rättare sagt hur ord som smärtar ska förstås som hat-tal, inom ramen för det amerikanska rättssystemet har utforskats i en antologi inspirerad av raskritisk teori (Matsuda 1993). Shoshana (2016) begreppsliggör den typen av språk som rasistiskt genom kontinuerliga former för nedvärdering (kriminallisering) av den kategori som personer antas tillhöra, och kopplingar mellan kategorier (invandrare, blatte) och negativa egenskaper. Mikroaggressioner har mest studerats inom ramen för psykologin (Ong & Burrow 2017) men är i dag ett viktigt verktyg i en rad andra discipliner. Esseds (1991) begrepp *vardagsrasism* tar som utgångspunkt dessa mikroaggressioner som ofta är dolda och som uppfattas som både oskyldiga och naturliga (Bonilla-Silva 2012).

I flera av intervjuerna betonas arbetsplatsjargongen och medlemmar-
nas stöd för SD som de centrala utmaningarna när det gäller rasism
och främlingsfientlighet. De intervjuade använder ofta termen *jargong*
(Yosso m.fl. 2009) när de vill namnge erfarenheter av vardagsrasism på
arbetsplatser, vilket följande citat är ett exempel på:

Bland medlemmarna kan jag ..., tyvärr så är ju en, vad ska jag säga,
en smygrasism och en väldigt ful jargong mot [etnisk] identitet och
kön och sånt, så det finns tyvärr. Men det är det vi försöker för-
hindra. (IP 2.7)

I citatet använder den intervjuade smygrasism, som kan likställas med
vardagsrasism med dess skifte i fokus från de exceptionella (onda) for-
merna för rasism till de mindre, återkommande, vardagliga och norma-
liserade formerna som stämplat och missgynnar rasifierade. Vardagsra-

sismen normaliseras i social interaktion och inom organisationer och frikopplas därigenom från rasism som det onda exceptionella. Citaten visar att det finns en medvetenhet om detta, som ibland osynliggörs genom tal om tuff jargong och ibland beskrivs som (smyg)rasism. Samtidigt är det ofta viktigt att skilja det från ”riktig” rasism, som är ont och, eftersom få människor är onda, blir exceptionellt.

I citatet ovan såväl som i de följande lyfter intervjupersonerna fram en genusaspekt i rasistisk jargong. Medan det första lyfter fram smygrasism tillsammans med en ful jargong mot ”identitet o kön o sänt”, så lyfter citaten nedan betydelsen av att det är en mansdominerad arbetsplats:

Så tror jag att cirka 30 procent av LO:s medlemmar röstade på SD, tror jag. Runt 30 procent ... Ja, men alltså även om det var en procent så tycker jag att det är en procent för högt. Och där har vi ju också just det här med jargong och klimat och kultur på arbetsplatserna. Just det här med att dom har gått in i den här fällan att dom här invandrarna kommer och tar våra jobb, för mindre pengar. Och det stämmer ju inte riktigt. Klart att vissa fackförbund har ju fler än andra, där man har mycket mer mansdominerade yrken, där har dom fler. För vi har ju märkt att det är ju bland män dom flesta finns som röstar på SD. (IP 2.22)

De flesta intervjuade tar SD:s stöd bland fackets medlemmar på stort allvar (*en procent är en procent för högt*). Men förklaringarna går i två olika riktningar. Å ena sidan, som i citatet ovan kring smygrasism, är det jargong, kultur och miljö, vad vi ser som vardagsrasism. Men här skiftar den intervjuade sedan tillbaka till SD, och då blir bilden snarare av oskyldiga arbetare som gått i ”fällan”, vilket implicerar att de anammat SD:s felaktiga retorik om att det är ”invandrarnas” fel. Sedan övergår hen till att tala om ”mansdominerade arbetsplatser” och om ”män” som grunden till SD:s starka stöd, och även om vi läser jargong, kultur och miljö som kopplade till samma faktorer så sägs det aldrig direkt. Citatet kopplar stödet för SD till en jargong och arbetsplatskultur där de invandrade utgör problemet för att de tar jobb med lägre lön. Det följs av en försiktig kritik, ”det stämmer ju inte riktigt”, och därefter fokuseras på kopplingen till mansdominerade yrken. I nästa citat står mansdominansen i centrum för att förklara jargongen.

Det är ju en mansdominerad arbetsplats och det kan ju bli ganska, eh, tufft i emellanåt då, att försöka [andas in] att få folk att reagera och säga till att man inte tycker att det är fair, att, att de här, du ska inte sitta såhär och snacka om såna här saker, jag gillar inte det. ”När du säger såhär, då tycker jag de är ... Då blir jag ledsen” i princip ... Man måste försöka och få dom att reagera på att, att man kan inte säga vad som helst. Sen är de många som mår, de är många som mår dåligt av det här rasistiska [andas in], sättet som ibland blir jäkligt påfrestande. Har man inte dom värderingarna, då kan man bli, tycka att de är jobbigt, när folk sitter och pratar illa om andra ... (IP 2.8)

Det blir tydligt att det inte är rasifierade arbetare närvarande utan snarare andra ”vita” arbetare som inte har dessa rasistiska värderingar. Visserligen är arbetarklassens skiktning i Sverige rasifierad, men det framstår ändå som speciellt att så stor del av diskussionen om rasistisk jargong handlar om samtalsklimatet mellan ”vita” arbetare och risken för spridning av en jargong som är allt starkare kopplad till SD:s samhällsvision. Efter att ha läst och läst om citaten så är det otydligt var de som utsätts för rasismen blir av. De rasifierade arbetarna som jargongen är riktad mot blir närmast osynliga i dessa berättelser.

Stoppa rasismen: Utbildning, utbildning, utbildning

Utbildningen har pågått en stund när Pelle Hasselgren ber deltagarna att testa Giraffspråket med hjälp av rollspel.

Han läser upp: ”Du är ombudsman och pratar lön.”

Medlemmen: ”Jag behöver ingen löneförhöjning, merparten går i skatt för att ge blattarna bidrag.”

Du: ”?”

Kursledaren hinner nästan inte läsa klart, när en deltagare plötsligt säger högt på bredaste skånska:

”Ja, så är det, säger jag då!”

En rejäl skrattsalva följer.

Citatet ovan är från artikeln ”Kampen om fikarummet”, som vi började avsnittet med. Det är den fackliga kursen ”Förebildning”. Det är

en metod baserad på att lyssna tills någon talat färdigt, sedan återge det som man reagerar på utan att lägga till värderande ord för att därefter svara enligt modellen

... när du säger/gör (något rasistiskt/sexistiskt), blir jag (ledsen/upprörd/besviken), därför att (det strider mot mina/fackets värderingar) och jag skulle önska (att du inte säger/gör om det igen).¹⁰⁷

Tanken är att man ska lära sig att hantera intoleranta medlemmar på ett sätt som minskar risken för konfrontation. Men exemplet ovan, det efterföljande skrattet och kommentarerna i anslutning till artikeln visar att rasism och främlingsfientlighet är så starkt att det även finns närvarande bland medlemmar som anmäler sig till facklig utbildning, trots att de oftast uppfattas som de mest engagerade i att motverka rasism och främlingsfientlighet.

Kurser, utbildningar, workshoppar och föredrag är en etablerad del av arbetarrörelsen sedan dess start. Arbetarnas Bildningsförbund (ABF) sammanför hela arbetarrörelsens utbildningar, vilka kompletteras med LO:s och förbundens egen studieverksamhet, som vi fokuserar på här. För fackföreningsrörelsen har utbildningsverksamheten varit en central del i att bygga en klassidentitet, självmedvetande och kunskap för sin verksamhet. Att de flesta intervjuade skulle nämna detta som viktigt i arbetet mot rasism, främlingsfientlighet och SD:s ökande inflytande var på många sätt förväntat. Samtidigt slogs vi av hur centralt det var, nästan det enda "riktiga" medlet i detta arbete. Visserligen lyfte många intervjupersoner, i relation till den samhälleliga arenan, behovet av en annan ekonomisk politik för ökad rättvisa, med fokus både på en nostalgisk historia över socialdemokratin och på ett mer framtidsfokuserat förnyelseprojekt.

Samtidigt, vilket vi synliggjorde ovan, riskerar den sociala interaktionen ofta med hänvisning till fikarummen, speciellt på mansdominerade arbetsplatser, att bli en skola för att utveckla och förstärka arbetarnas främlingsfientlighet och rasism genom en tuff jargong och genom närvaron av skolade och medvetna rasister. I detta sammanhang framstår

107 Ett exempel på detta uttrycks av intervjuperson 2.8 i underavsnittet ovan när hen säger "När du säger såhär, då tycker jag de är ... Då blir jag ledsen".

de intervjuades betoning av utbildning som det centrala verktyget, ett verktyg som också kunde användas här och nu.

Mycket och ofta återkommer de intervjuade till frågor om utbildningar. Vi tolkar utbildningar som ett grundläggande redskap i att skapa en facklig identitet, en facklig tillhörighet. Utbildningar är inte enbart kurser, utan platsen där kursen ges, möten med andra fackföreningsaktiva, en möjlighet att känna sig som en del av facket. Platsen (utanför hemmet och arbetsplatsen), att ta ledigt från jobbet (och hemansvar) och få vara på en annan plats fyller ett stort behov av andrum för fackligt aktiva i en kontext av borgerlig hegemoni.

Det finns generellt få studier om fackliga utbildningar (Calvey & Shelley 2016) och vilken roll de spelar i den fackliga kampen. När det gäller facklig utbildning som fokuserar på rasism och främlingsfientlighet och hur det ska motverkas är forskningen än mer begränsad (Mamode 2019).

I kommunfullmäktigevalen i Landskrona 2002 får SD nästan 9 procent av rösterna, och det är där ”Jobbare mot rasism” startas 2004 som en reaktion mot en ny samhällsförändring där öppen rasism blir alltmer legitim och där det är tydligt att arbetare i ökande grad identifierar sig med SD och dess retorik. Från 2002 till 2022 ökar SD konstant och ett betydande stöd kommer från manliga vita arbetare. ”Jobbare mot rasism” kan sägas vara en föregångare till de utbildningar som diskuteras här, och fokus då som nu är riktat mot en kombination av rasism, främlingsfientlighet och medlemmars stöd till SD.

Nästan alla som vi intervjuade lyfte fram utbildning som det viktigaste de kunde göra för att bekämpa såväl SD och rasism som främlingsfientlighet mer allmänt. ”[V]i har ett avsnitt! Om främlingsfientlighet, de har vi i alla utbildningar” (IP 2.9) kan sägas vara den grundläggande utgångspunkten och minsta gemensamma nämnaren bland intervjupersonerna. Men medan den fackliga representanten stoppade här, så fanns många som ytterligare utvecklade detta med argument för och emot olika utbildningsinriktningar. I följande citat lyfter intervjupersonen fram en specifik utbildning som kontrasteras med en annan och därigenom skillnaderna i grunderna för utbildningar mot rasism:

Dom som gått den här utbildningen, de blir riktigt aktiva budbärare på ett annat sätt. Och de kan slänga sig in i en situation där de

möter en liberal eller där de träffar på sverigedemokrater, och de kan argumentera liksom för de pratar om materiella intressen, och det är mycket lättare att få folk att förstå än det här liberala feelgood-antirasismen liksom. Och vi pratar ju om hur vi ska, varför vi ska motarbeta rasism, det är av egenintresse egentligen, som arbetarrörelse. Och det kan man ju tycka är problematiskt på många sätt liksom, men vi pratar ju också om solidaritet så klart. Men att det viktiga är att prata om så här alla former av splittring oavsett på vilken grund motverkar ditt egenintresse. Rasism kommer ge dig lägre lön, du kommer skjuta dig själv i foten. Det där funkas. Det funkas väldigt väl ... Alltså det Expo gör är ju ändå någon form av liberal antirasism liksom. (IP 4)

Vår läsning av citatet är kopplad till utvecklingen av fackligt arbete mot rasism i samband med att SD växer fram som en allt starkare politisk faktor i samhället generellt och inom arbetarklassen specifikt. ”Jobbare mot rasism”, som startade lokalt och utvecklades till ett samarbete på nationell nivå mellan Byggnads, Handels, IF Metall, Kommunal och Seko, var baserat på en tanke om att kunskap om rasism och SD tillsammans med en betoning av arbetarrörelsens värderingar skulle påverka attityder och därmed minska fördomar, främlingsfientlighet och rasism. Så småningom blir frågan om att motarbeta främlingsfientlighet, SD och rasism en LO-fråga, och 2011 startar projektet ”Alla kan göra något” riktat både till LO-fackens medlemmar och till skolelever. Projektet utvecklas i samarbete med Expo. När intervjupersonen pratar om Expo som liberal feelgood-antirasism så speglar det delvis hur de själva presenterar sig:

Expo försvarar det demokratiska samhället mot det hot som rasismen utgör. Våra grundvärderingar handlar om att människor inte ska dömas utifrån varifrån de kommer, sin religiösa tro eller sitt yttre. Vi tror att rasismen motverkas bäst genom att människor utrustas med kunskap om rasismens mekanismer, språk och organisering. Vi har ingen politisk hemvist på någon höger-vänsterskala.¹⁰⁸

¹⁰⁸ <https://expo.se/om-expo>

Det som Expo bistår fackföreningsrörelsen med är kunskap och en pedagogik om att kunskap om rasism leder till att den motverkas, i grunden en liberal förståelse av rasism, vilket delvis har omfamnats av fackföreningsrörelsen. Som alternativ till detta lyfter intervjupersonen fram en pedagogik mot rasism som fokuserar på egenintresse och materiella intressen. Här återknyts till en klassreduktionistisk syn på att rasismen splittrar arbetarklassen, och att det leder till att rasismen kommer att ge även ”dig lägre lön, du kommer skjuta dig själv i foten”.

Ett annat exempel som i mindre grad fokuserar på SD och rasism och i stället på fackliga frågor är följande intervjupersons berättelse:

Vi har en tredagarsutbildning som är bra, som Elektrikerna faktiskt kom med, det var deras utbildning från början, för dom förstod att här måste vi göra något drastiskt. För det är så många, dom har ju samma problem, Byggnads har samma problem så att vi har försökt få fram ... dom fick ju fram en jättebra facklig-politisk ideologiutbildning som egentligen inte pratar om att ”SD är rasister, SD är rasister” hela tiden, utan vi fokuserar på våra frågor i stället, utgår ifrån dessa. Som är jätte, jättebra som vi alla har anammat och har börjat med, så att det känns jättebra. Så att vi försöker ständigt jobba med dessa, med dom frågorna, men vårt största, vår största utmaning är ju att trygga alla medlemmar/förtroendevalda som sitter i dom här bodarna, som får höra allt det här och bemöta, våga stå, stå emot det och våga säga det. För det är inte så lätt. (IP 2.21)

Medan den intervjuade börjar med att lyfta fram det utmärkta med att fokusera på fackliga frågor, inte på att ”SD är rasister”, så avslutas det med att medlemmar och förtroendevalda i bodarna utsätts för SD:s rasistiska berättelser. Vi vill att läsare stannar till vid intervjupersonens kommentar ”det är inte så lätt”. Berättelsen förmedlar hur rasismen har blivit hegemonisk eller normaliserad på arbetsplatser där försök att ifrågasätta eller göra motstånd kräver mod (”våga stå, stå emot det och våga säga det”).

Argumenten för att förflytta frågor om SD till ”våra frågor” har varit närvarande både bland socialdemokrater och i den parlamentariska vänstern under några årtionden. Det grundas i idén om en enhetlig arbetar-

klass där ”våra frågor” (klassfrågor) borde stå i centrum. Det är ofta baserat på ett resonemang om att eftersom SD allt tydligare tenderar att gå mot en borgerlig ekonomisk, arbetsmarknads- och facklig politik, så skulle SD avslöjas och arbetare rösta på partier som tydligare företräder deras frågor. Det är en problematisk analys som inte tar hänsyn till att rasism för vita arbetare åtminstone kortsiktigt kan generera privilegier (vithetslön). Vidare osynliggörs att för många rasifierade arbetare är frågor om rasism och SD en del av vardagen och därmed ”deras frågor”, inte bara som ”invånare” utan även som arbetare. I detta citat är invandrade närvarande när hen diskuterar fackets vilja att

utbilda och organisera och få våra medlemmar att förstå att de inte är, att det är inte liksom invandrarnas fel, att det ser ut som det gör, det är definitivt inte dom och det är inte arbetskraftsinvandringen som gör, det är inte dom personerna som kommer hit och vill ha ett jobb som gör så att dom förlorar sina jobb utan det är företagen [andas in] som dumpar löner och villkor. (IP 2.15)

SD:s politik, trots bilder av det hotade (vita) folkhemmet, har alltmör förskjutits i nyliberal riktning. Som sådan, och som de intervjuade hävdar, är SD:s politik antifacklig. Men för vita arbetare kan SD vara ett rationellt val för att försvara deras privilegier som just vita. Det är tveksamt om osynliggörande av vithet, som är grundläggande i SD:s stöd, skulle hjälpa förtroendevalda att få arbetskamrater att rösta annorlunda.

Alltså Transport är ett utav dom förbunden, kanske det enda förbundet som utesluter aktiva Sverigedemokrater. Aktiva är någon som har ett uppdrag för dom, till exempel, och inte bara Sverigedemokrater, är du aktiv nazist i en organisation, du är inte med, men jag tror inte det räcker. Alltså jag tror inte det är lösningen på allt utan vi måste satsa på utbildning, på riktigt. Låter jätteklyschigt när jag hör det själv, och relationer och såhär arbeta med folk, jobba med folk, träffa folk, lyssna av folk, höra folks problem, för att om inte du lyssnar på folk, vem fan ska lyssna på dig? (IP 2.22)

I nedanstående citat lyfter de intervjuade nästan automatiskt fram utbildning som ”a och o” för att bekämpa SD, främlingsfientlighet och rasism,

ofta i kombination med att prata med folk. I de andra citaten utvecklas det till att det kan skapa solidaritet och förstärka identifikationen med allas lika värde. I det tredje citatet kopplar intervjupersonen utbildning som ett medel för klassidentitet. Genom exemplet med byggnadsarbetare och undersköterskor visar hen på behovet av en könsöverskridande gemenskap som försvåras av skillnaderna i lön.

Aa utbildning [skrattar] äre. Prata med folk. (IP 2.12)

Utbilda folk i rätt riktning mot en mera solidarisk, men det här med just grunden i facket om allas lika värde. Alltså jag ser ingen annanstans där vi kan, där man kan nå ut på det sättet. Som vi skulle kunna göra eller som vi ändå gör. Vi måste bara organisera oss bättre. (IP 2.12)

Vi måste ju också utbilda, det är ju liksom a och o, även när det kommer till klass. För att dom svenska byggnadsarbetarna anser väl kanske inte sig som arbetarklass riktigt, skulle jag säga, för att dom tjänar bättre än undersköterskor, jag skulle inte säga att dom tjänar bra, men dom, dom har ju definitivt högre lön än andra LO-yirken och då ser dom sig kanske inte riktigt som ... alltså dom förstår inte riktigt klassperspektivet, klassfrågan. (IP 2.15)

Vi avslutar detta underavsnitt med citat som via kommentarer om utbildningarna och utblickar mot framtiden kommer till mycket olika resultat.

SD är ju ett främlingsfientligt parti, vilket är konstigt att man då kan sympatisera med. Men det handlar väl om utbildning även där, och det är ingen quick fix heller. Nu har vi gått. Dom har ju flyttat fram sina positioner år för år. Å snart så vet jag inte om vi klarar ut det, om jag ska va ärlig. (IP 2.17)

Framgångarna för SD bland LO:s, främst manliga, medlemmar både förundrar och oroar. I citatet kopplas SD till främlingsfientlighet (intarasism), med kommentaren att det är konstigt att man kan sympatisera med dem. Lösningen handlar om utbildning, även om intervjupersonen

låter osäker och konstaterar att det inte är en quick fix. Citatet avslutas med en oro, nästan uppgivenhet, för om SD:s framgångar i facket går att stoppa. Nästa citat, även om den intervjuade konstaterar att målsättningarna inte är uppnådda, andas optimism:

Men jag tycker att vi, vi jo, vi är inte, vi är inte framme ordentligt än, men vi är på god väg i alla fall, ja, jag tycker att det, det blir bättre o bättre. (IP 2.8)

Även om hen betonar att de inte är i mål så är det att de är ”på god väg” och ”det blir bättre o bättre” som är de huvudsakliga budskapen. Det är oklart om det refererar till den lokala verksamheten, förbundet eller mer allmänt, och vad det betyder mot bakgrunden av SD:s konstant ökande stöd bland LO-medlemmar, vilket har fortsatt efter intervjun.

Avslutning

Det här kapitlet har försökt analysera fackligt arbete mot rasism eller facklig antirasism. Diskussionen har fokuserat på en mängd olika frågor som delvis överlappar, delvis drar åt olika håll. En övergripande fråga har dock varit om fackets arbete mot rasism – och det existerar om än inte i centrum av facklig verksamhet – gör det möjligt att tala om facklig antirasism och vad det i så fall skulle betyda. Ett möjligt svar skulle vara att särskilja arbete och kamp mot rasism och antirasism beroende på hur man förstår rasism. Om rasism ses som strukturell och bekämpas, så menar vi att det bör kallas antirasism. En sådan definition har två potentiella styrkor. Å ena sidan tydliggör den praktiker som kan motverka och bekämpa rasism utan att för den skull benämnas antirasism. Å andra sidan möjliggör den också att antirasism, baserat på skilda strukturella analyser, kan förstås i plural.

Utifrån intervjuer och facklig länkade texter har vi utforskat retorik och praktik i relation till tre arenor för intervention: samhällspolitiskt arbete, partsrelationer och inom arbetarkollektivet. Det samhällspolitiska arbetet mot rasism består i grunden av två olika aspekter. Å ena sidan utgör arbete mot nyliberalism grunden för fackets förståelse av hur rasism kan förklaras. Här finns en nostalgisk berättelse om att det under

den keynesianska välfärdsregimen fanns en politik för full sysselsättning med minskade samhällsliga klyftor, och därmed fanns ingen grund för rasism inom arbetarklassen. Ett speciellt inslag här är även frågan om att facket kan (medverka i att) kontrollera arbetskraftsinvandring, eftersom såväl EU-medlemskapet som arbetskraftsinvandringen har setts som hot och därmed grunder för rasism. Den andra interventionen fokuserar på "alla människors lika värde" och är inriktad på att bekämpa SD och deras rasism samt att betona att attityder som skiljer på människa och människa är fel.

Arbetet mot rasism inom arbetslivet och genom partsrelationer mellan fack och arbetsköpare har huvudsakligen fokuserat på gemensamma deklarationer mot rasism och främlingsfientlighet och på arbetsköparnas ansvar för att förhindra diskriminering och ta ansvar för en arbetsmiljö utan rasistiska och främlingsfientliga trakasserier från chefer och anställda. Den här arenan för facklig kamp som historiskt utgjort den centrala – kärnverksamheten – med kollektivavtal och förhandlingar lokalt och centralt, är den arena där frågan om rasism och främlingsfientlighet är minst närvarande i vårt material.

Slutligen så är arbetarkollektivet den tredje arenan för kamp mot rasism och främlingsfientlighet. Den här arenan är både den mest komplicerade och den viktigaste ur ett strategiskt perspektiv. Den är komplicerad för att det handlar om spänningar, konflikter och möjlig antagonism mellan arbetare, på samma arbetsplats, i samma fack. Den är viktigast för att LO:s grundläggande strategi har varit dels att ha en hög organiseringsgrad, dels att genom konkret verksamhet och ideologiskt arbete skapa den föreställda solidariteten som skapar facklig styrka. På den här arenan dominerar utbildning som praktik för att motverka rasism: utbildning av ombudspersoner, förtroendevalda och medlemmar, utbildning med ett antal olika pedagogiker och inriktningar.

Med den ovannämnda distinktionen mellan arbete mot rasism och anti-rasism är det tydligt att det begränsade och över tid ojämna arbetet mot rasism som synliggjorts i kapitlet ska benämnas som arbete mot rasism (inte antirasism). Rasism förstås huvudsakligen som en effekt av kapitalism och klassförtryck – en klassreduktionistisk analys, och som okunskapskapad genom SD:s retorik.

Med inspiration av begreppet *föreställd solidaritet* framstår fackföreningsrörelsens utmaning som att genom strategisk kreativ fantasi sammanfoga skilda intressen som arbetarklassen och de fackliga medlemmarna bär på. Vi har i kapitlet visat på att detta blivit ett allt tydligare inslag i facklig retorik, huvudsakligen för att rasism och SD upplevs hota facklig solidaritet och (socialdemokratisk) politisk mobilisering. Där emot har framgången i att utveckla kreativa fackliga strategier för att lyckas varit begränsad och det är snarare så att den föreställda solidariteten successivt minskar. Förklaringarna till detta är många och kräver ytterligare forskning. Vi har visat på en vilja och praktik att, med få undantag, reducera arbetet mot rasism till ett marginellt problem. Inte i första hand av ointresse utan först och främst på grund av avsaknad av en kreativ strategi för föreställd solidaritet inom facket. Utgångspunkten har huvudsakligen varit hur facket kan bekämpa stödet för SD och främlingsfientlig jargong och åsikter snarare än att förstå dess koppling till rasism och behovet av en facklig antirasism. I grunden finns tanken om att det ska kunna göras utan att förändra den fackliga organisationen och dess grundläggande praktiker och utan att provocera de medlemmar som bär upp den rasistiska praktiken och därmed riskera att manifesteras konflikter och/eller att dessa medlemmar lämnar facket.

Vår användning av begreppet föreställd solidaritet för att utforska fackföreningsrörelsen kan även vara av relevans för att förstå andra organisationer som mer direkt tar sig an rasism. Begreppet utmanar idén om en naturlig mekanisk (automatisk) solidaritet och argumenterar för vikten av att solidaritet förutsätter en aktiv kreativ process av att överbrygga skillnader och att bygga ett vi. Översatt till antirasistiska organisationer innebär det behovet av en analytisk förståelse av att de alltid, både internt och genom allianser, måste överbrygga konkurrerande eller till och med motstridiga intressen, vare sig det rör klass, genus eller konstruktioner av exakt vem som är den rasifierade Andre som utsätts för rasism (t.ex. antisvart, antimuslimsk, antisemitisk, antiziganistisk, antimigrationsrasism).

Den strukturella analys som finns bland LO-facken är reformistisk, ortodoxt marxistiskt influerad, präglad av idén om den svenska modellen för arbetsrelationer. Detta får två konsekvenser – rasism ses som en effekt av kapitalistiska (ökande) ojämlikheter, vilket innebär att man saknar och inte vill utveckla en strukturell förståelse av rasism. Vidare, som

endast har noterats i denna text, är det en metodologiskt nationalistisk analys. LO-fackföreningarna representerar sina medlemmar, och särskilt sina vita manliga medlemmar i Sverige, och ignorerar, trots viss internationalistisk verksamhet, kapitalismens globala karaktär (det som tidiga marxister såg som imperialismens superprofiter) och kopplingen mellan rasformation och raskapitalism.

Fackföreningarna riskerar således genom sin praktik med ett nationalstatsfokus och genom att se rasism som en effekt av den nationella kapitalismens ojämlikheter att medverka inte bara i reproduktionen av den globala rasformationen (Bonacich m.fl. 2008) som Sverige är en del av, utan därtill att reducera rasism till en kombination av nyliberal politik med ökande klyftor och SD:s politiska projekt. Med undantag för när det är VM i fotboll och den globala rasformationens superexploatering gör sig synlig, när många människor på flykt drunknar på väg till fästning Europa eller när den värsta formen av utnyttjande av rasifierad arbetskraft blir till tidningsartiklar, så är rasism egentligen inte problemet. När vi skrev om fackligt aktiva invandrare och introducerade begreppet inkluderande underordning så var det i en period då LO och dess förbund började förstå betydelsen av den rasifierade arbetsmarknaden. Vår uppfattning är att den generella praktiken inom LO och dess förbund, men med lokala och individuella undantag, är att se kampen mot rasism som en kamp mot SD, och som en kamp mot ett splittrat arbetarkollektiv. I den praktiken blir inte bara den strukturella rasismen osynlig, utan även alla de rasifierade arbetare som utgör 30 procent av LO:s medlemmar och knappt 40 procent av arbetarklassen.

Författarnas tack

Detta kapitel hade inte varit möjligt utan att alla intervjupersoner tagit sig tid och visat intresse för att dela med sig av sina erfarenheter och tankar kring dessa frågor. Vi vill också tacka Celina Ortega Soto för all hjälp med intervjuande och transkribering. Tack till anonyma bedömare av såväl projektansökningar som text, samt till Mattias Gardell som vetenskaplig granskare och Kriterium. Slutligen vill vi tacka såväl Riksbankens Jubileumsfond (Dnr P16-0718:1) som Vetenskapsrådet (Dnr 2016-05186) för finansiellt stöd.